

CZU: 343.98:654.17

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4572595>

PROGRAMELE TV CU CONȚINUT CRIMINALISTIC: PARTICULARITĂȚI TIPOLOGICE ȘI DISCURSIVE

Ludmila RUSNAC

Universitatea de Stat din Moldova

Posturile de televiziune comerciale își extind constant grila de emisie cu programe ce abordează tema criminalității, deoarece aceste produse asigură un rating ridicat. Cu toate că în ultimii ani interesul telespectatorilor se focalizează primordial asupra show-urilor de divertisment, totuși publicul asigură și audiența emisiunilor despre criminalitate. În spațiul audiovizual al Republicii Moldova accesul la această categorie de programe este asigurat de posturile de televiziune autohtone, dar, mai ales, de canalele care retransmit în teritoriu produs televizual străin, cu precădere din Federația Rusă. Un fapt este indubitabil – toate conținuturile de televiziune care înregistrează ratinguri înalte satisfac anumite cerințe și necesități ale publicului; prin urmare, popularitatea programelor cu tematică criminală este argumentată prin anumite necesități ale auditoriului de televiziune.

Cuvinte-cheie: post TV, program, produs, conținut criminalistic, public, rating, audiență.

TV CRIME PROGRAMMES: TYPOLOGICAL AND DISCOURSE PECULIARITIES

Commercial television channels are expanding their niche of contents that deal with crime, as this visual product sells well. Although during the last years the interest of the viewers has focused mainly on the entertainment shows, nevertheless, the rating of the crime programmes remains constant. In the audiovisual space of the Republic of Moldova, the access to this category of programmes is ensured by the local television channels, but, especially, by the channels that rebroadcast foreign television products, in particular, from the Russian Federation. It is undisputed that television content which registers high ratings satisfies certain demands and needs of the public, therefore, the popularity of crime programmes is motivated by certain needs of the television audience.

Keywords: television, programme, forensic, product, rating, public, audience.

Constant, posturile de televiziune comerciale își extind nișa conținuturilor ce abordează tema criminalității, deoarece acest produs vizual se vinde bine. Cu toate că în ultimii ani interesul telespectatorilor se focalizează primordial asupra show-urilor de divertisment, totuși ratingul emisiunilor despre criminalitate rămâne a fi constant. În spațiul audiovizual al Republicii Moldova accesul la această categorie de programe este asigurat de posturile de televiziune autohtone, dar, mai ales, de canalele care retransmit în teritoriu produs televizual străin, cu precădere din Federația Rusă. Canalele rusești propun spre vizionare telespectatorilor o gamă variată de programe cu conținut violent și senzational, care formează la unele dintre acestea, precum NTV și Ren-TV, baza grilei de emisie zilnică. Majoritatea dintre aceste emisiuni sunt proiecte realizate după scenariile în formatul filmului documentar sau a documentarului - anchetă, în care un rol central este rezervat intrigii și deznodământului structurilor narative. Telespectatorilor le sunt prezentate sistematic știri operative despre infracțiunile săvârșite în țară sau în Federația Rusă, precum și informații despre crime săvârșite în trecut. Cazurile sunt reflectate amănunțit, accentul pe detalii fiind esențial. Totuși, acest gen de programe niciodată nu s-a confruntat cu vreo criză de popularitate. Din contra, motivele popularității și-ar putea afla sorgintea în chiar natura umană, odată ce din cele mai vechi timpuri oamenii simt o atracție inexplicabilă față de cruzime, violență și spectacolul morții. Bunăoară, luptele gladiatorilor erau foarte populare în Roma Antică, iar mai târziu, în Evul mediu, execuțiile publice adunau în piață sute de cetățeni. Exacerbarea violenței și a morții în produsele televizuale se pare că este încurajată și de publicul contemporan, care asigură o popularitate semnificativă acestor programe. De o importanță deosebită în declanșarea interesului pentru violența TV sunt și caracteristicile imaginilor, care, prin intermediul efectelor pe care le trasează, devin atractive pentru public. Asupra contextului în care se desfășoară acțiunile de violență insistă și cercetătorul J. Goldstain, care afirmă că „publicului i-a plăcut întotdeauna să vizioneze imagini efervescente despre război sau crime și acest lucru devine dublu atractiv când telespectatorul se simte în siguranță într-un anturaj cunoscut” [1, p.223]. Unii cercetători (S. Feshbah, R.D. Singer) chiar validează efectul pozitiv al violenței televizuale. La baza ipotezei sale, Feshbah plasează sentimentul de frustrație al indivizilor care apare în rezultatul eșecurilor zilnice, acestea constituind

un motiv pentru ca oamenii să devină agresivi cu cei din jur. Astfel, „dacă sentimentul de frustrație nu se epuizează, el poate constitui un imbold puternic în inițierea comportamentelor antisociale, iar vizionarea programelor cu conținut violent neutralizează aceste sentimente și comportamentul violent devine unul simbolic, fără a se produce în realitate” [2, p.232]. Un fapt este însă indubitabil – toate conținuturile de televiziune care înregistrează ratinguri înalte satisfac anumite cerințe și necesități ale publicului; prin urmare, popularitatea programelor cu tematică criminală este argumentată prin anumite necesități ale auditoriului de televiziune. Oamenii sunt preocupați de problema criminalității, deoarece instinctul de supraviețuire este unul primordial. Cu cât va cunoaște mai multe date și informații despre situația criminogenă din mediul în care trăiește, cu atât va putea mai ușor să evite anumite pericole și să-și asigure securitatea.

Din perspectivă conceptuală, programele despre criminalitate sunt acele produse de televiziune care abordează în calitate de subiecte diferite infracțiuni, cu precădere infracțiuni de ordin penal, administrativ, contravențional, precum și situații de urgență. Așadar, în zona de interes a jurnalismului pe teme de criminalitate pătrund următoarele evenimente: crime, jafuri, violuri, cazuri de agresiune, fapte de corupție, fraude financiare, crime ecologice, crime politice, crime de rezonanță comise în trecut (omoruri în serie), accidente de circulație și alte infracțiuni. La fel ca și celelalte produse televizuale, emisiunile despre criminalitate urmăresc realizarea anumitor obiective, printre care:

- informarea publicului despre evenimentele de acest gen, or, funcția de bază a mass-media este de a-și informa auditoriul despre tot ce se întâmplă într-o societate;
- avertizarea oamenilor cu privire la consecințele încălcării normelor de drept pe diferite segmente. Televiziunea satisface nevoia individului de securitate, oferindu-i toate informațiile despre evenimentele din lumea criminală;
- educarea morală a publicului prin etalarea ororilor ce se produc în lumea criminală, viața infectă a infractorilor, narcomanilor și a prostituatelor, consecințele adoptării unor anumite comportamente ilegale. Prin influențarea sistematică a audienței, programele criminale formează setările necesare pentru aceasta și învață regulile de comportament necesare, care pot contribui la reducerea numărului de infracțiuni din țară;
- focusarea atenției opiniei publice asupra problemei criminalității și determinarea implicării comportamentale a auditoriului;
- asigurarea suportului pentru organele de drept în activitatea de identificare și căutare a infractorilor, martorilor și a altor victime posibile;
- accelerarea veniturilor financiare ale posturilor de televiziune comerciale.

Problema privind tipologia programelor despre criminalitate a pătruns în zona de interes a cercetătorilor odată cu dezvoltarea imperioasă a diferitor formate, cu structuri compoziționale tot mai complexe și chiar hibridizate, toate având un singur scop – de a valorifica la maximum posibilitățile scenaristice ale televiziunii de transformare a informației inedite în spectacol de senzație. Astfel, cercetătoarea de origine rusă Е.Долгина deosebește următoarele tipuri de programe despre criminalitate: cronică operativă, talk-show-uri ce imită ședințe de judecată, programe - reconstrucție, investigații jurnalistice, programe documentare [3]. Dintre acestea, cronicile operative ocupă un loc de frunte în nișa programelor cu tematică criminală, acestea reprezentând informații și cadre documentare din activitatea cotidiană a forțelor de ordine (procuratură, poliție, poliția rutieră, poliția de frontieră, poliția anticorupție etc.), precum și revizuirea evenimentelor de trafic rutier. Uzual, din aceste programe telespectatorul află informații despre: accidente de circulație, atacuri banditești, jafuri, furturi de apartamente, cazuri de contrabandă cu droguri și țigări, încercări de traversare ilegală a frontierei de stat, șantaj, trafic de organe, proxenetism și răpiri de persoane. În calitate de exemplu servesc emisiunile „Echipa 902” (NTV) și „Unitatea de gardă”(Canal 3).

De asemenea, o popularitate în creștere înregistrează și programele ce imită ședințe de judecată, bazate uneori pe cazuri reale, doar că locul eroilor este preluat de către actori. Totuși, în marea lor majoritate, scenariile acestor talk-show-uri sunt redactate de către oameni de televiziune, deci:

- ✓ conțin detalii inventate de către redactori, pentru a spori baza senzațională a conținutului;
- ✓ sunt scrise de către persoane care nu posedă cunoștințe solide în domeniul jurisprudenței, de aceea deseori se strecoară erori de diferit gen. Dar acest fapt pune la îndoială mai degrabă valoarea informațională a acestor produse de televiziune și mai puțin valoarea recreativă: «До суда» („Până la judecată”, NTV), «Суд присяжных» („Judecata juraților”, NTV), «Прокурорская проверка» („Probele acuzării”, NTV) «Федеральный судья» („Judecătorul federal”, Первый канал), «Суд идет» („Ședința de judecată”) (PTP) etc.

Un alt tip de conținut de acest gen este reprezentat de programul-reconstrucție, o emisiune cu caracter documentar, în care sunt reconstituite artistic crimele de anvergură săvârșite cu decenii în urmă. Structura scenaristică combină atât elemente artistice (filmări cu actori), cât și caracteristici inerente genurilor analitice (interviuri cu anchetatori, procurori, martori, infractori, precum și filmări operative, materiale din arhive etc.). Astfel, telespectatorii au posibilitatea să urmărească pas cu pas modalitățile de comitere a crimelor și etapele anchetei penale. Cele mai reprezentative momente ale anchetei sunt reconstituite artistic. În rolul victimelor și al agresorilor sunt filmați actori care reproduc acțiunile eroilor reali. De regulă, aceste cadre sunt prezentate în imagine alb-negru, pentru a reda spiritul trecutului. Cronologic sunt restabilite toate etapele anchetei – de la comiterea crimei până la prinderea ucigașului. Exemplificăm cele enunțate mai sus prin emisiunea „Anchetau cazul... cu Leonid Kanevsky”, difuzată de canalul NTV Moldova.

O popularitate constantă înregistrează și programele de investigație jurnalistică, în care anume jurnaliștii sunt cei care anchetează cazuri de infracțiuni de diferit gen: fraude financiare, abuz de putere, malpraxis, crime ecologice, scandaluri în mediul politic etc. De regulă, acest tip de programe reprezintă niște filmulețe documentare despre cele mai reprezentative dosare penale din ultimii ani. Genul de anchetă jurnalistică este reprezentat de programe precum: «Специальный корреспондент» („Correspondent special”, Rossia), «Честный детектив» („Detectiv onest”, RTR Moldova), «Профессия репортер» („Profesia: Reporter”, NTV) ș.a.

În grila de emisie a mai multor posturi de televiziune pot fi găsite și emisiuni analitice despre criminalitate, acestea având ca obiectiv evidența evenimentelor din mediul infracțional, precum și analiza cauzelor și a consecințelor comportamentelor infracționale. Această categorie de programe este reprezentată de emisiunea «Человек и закон» („Omul și legea”, PRIME TV).

În egală măsură, în grila de emisie a posturilor de televiziune pot fi găsite și emisiuni de educație juridică, programe în care specialiștii în domeniu, uzual avocați, oferă telespectatorilor sfaturi cu privire la probleme din diferite domenii ale dreptului și analizează probleme de natură juridică. În calitate de exemplu servește emisiunea „Sfaturile juristului” (Publika TV).

Sub aspect discursiv, conținuturile televizuale ce abordează aspectul criminogen al vieții sociale își organizează discursul pe două direcții: de a informa și a impresiona. Datorită faptului că aici zona ficțională se îngustează simțitor, sunt necesare procedee de scenarizare care să compenseze deficitul de ficțiune. După cum afirmă și cercetătorul Jean Baudrillard, „perversiunea telespectatorului constă în faptul că nu își dorește niciodată evenimentul real, ci spectacolul acestuia” [4, p.182]. În acest sens, istoriile preluate din realitate și în care nu întotdeauna predomină elementul spectacular sunt încadrate în structuri epice, în care accentul este fixat pe modalitățile de organizare a discursului televizual. Plasticitatea discursului verbal se extinde până în punctul în care se realizează o intruziune planificată în zona beletristicului, care conferă aspectului textual un caracter publicistic literaturizat. Acest fenomen face posibil împrumutul de elemente din alte stiluri funcționale, inclusiv cel colocvial. În structurarea discursului imagistico-verbal se recurge uzual la combinarea unităților lingvistice cu încărcătură neutră cu cuvinte și expresii marcate stilistic în scopul intensificării expresivității. O practică obișnuită ține de valorificarea unităților frazeologice, a expresiilor ideomate, proverbelor și zicătorilor, diminutivelor, jargoanelor și argourilor. Deseori se recurge la tehnica citatului direct (poetii, scriitorii, filozofii) sau indirect (fragmente din melodii sau micro-pasaje din producții artistice arhicunoscute). Astfel că transferul evenimentelor din sfera informațională în sfera informațional-expresivă reprezintă un procedeu caracteristic pentru programele cu conținut criminalistic.

În sfera limbajului, din perspectivă morfologică, categoria nominală plasată cel mai des în contextul violenței este reprezentată de substantive. Ca exemplu servesc: «убийца» (ucigaș), «смерть» (moarte), «бесы» (demoni), «мясник» (măcelar), «душегуб» (ucigaș), «кровь» (sânge), «мечь» (răzbuinare), «лезвие» (țaiș), «палач» (călău), «пленник» (prizonier), «осужденный» (condamnat) etc. Un spațiu mai restrâns de utilizare aparține categoriei verbului, fiind reprezentat de verbe: «убить» (a ucide), «зарезать» (a înjunghia), «взорвать» (a exploda), «застрелить» (a împușca), «уничтожить» (a extirpa), «задушить» (a strangula), «захватить» (a captura), «похитить» (a fura), «раздавить» (a strivi), «грабить» (a jefui) ș.a. Categoria adjectivelor este reflectată în conținuturi într-o măsură mai restrânsă, acestea fiind utilizate pentru a exterioriza latura apreciativă a discursului, prin intermediul îmbinărilor de genul: «дерзкое ограбление» (jaf impertinent), «неведомый убийца» (ucigaș necunoscut), «таинственный убийца» (ucigaș misterios), «чудовищное преступление» (crimă oribilă), «кроважодные преступники» (criminali sângeroși), «окровавленный нож» (cuțit în sângerat), «зловещее преступление» (crimă odioasă), «изуродованный труп» (cadavru deformat) ș.a.

În aceeași ordine de idei, specificăm că o caracteristică de limbaj ține de utilizarea abundentă a proverbelor și unităților frazeologice ca tehnică de început: «Клятву скрепляют кровью» (Prietenia se sigilează cu sânge), «Тише едешь дальше будешь» (Mai încet mergi, mai departe ajungi), «Седина в бороду бес в ребро» („Е cu părul sur, dar caută probleme”), «Бесплатный сыр только в мышеловке» („Brânză pe gratis este doar în saracana”), «Дело пахнет керосином» („Miroase a probleme”), sau modificarea parțială a unităților frazeologice: «Сердцу можно и приказать» („Inimii îi poți dicta unele”), «У страха глаза сужаются» („De frică ochii se îngustează”), «Хотели как лучше, а вышло даже хуже чем всегда» („Au dorit cum e mai bine, dar a ieșit mai rău ca de obicei”) etc.

O altă strategie discursivă ține de utilizarea generoasă a jargoanelor și unităților argotice. Dat fiind faptul că aceste conținuturi televizuale elucidează într-o formă extinsă lumea criminală, expresiile pretențioase caracteristice limbajului specific anumitor categorii sociale se pretează reușit structurilor discursive de acest gen. Exemple de genul: «кинуть» (a trăda), «лечь на дно» (a se ascunde), «братва» (frăție), «дать дуба» (a muri), «гудеж» (beție) «бабки» (bani), «врубиться» (a pătrunde în esență), «калбасится» (a petrece), «вышка» (pedeapsă cu moartea) ocupă un spațiu relativ vast în compoziția programelor, fiind susținute, în sporierea expresivității, și de formații lexicale diminutive: «уколчик» (injecție mică), «скандальчик» (vălvoară), «наполеончик» (napolienas), «ментенок» (polițienas), «дельце» (trebușoară) ș.a. În alte cazuri discursul jurnalistului conține presupuziții: «Левый сосок был отрезан, вероятно ножом» („Sfârscul stâng era tăiat, probabil cu cuțitul”), «На полу валялась окровавленная палка, вероятно орудие убийства» („Pe podea stătea o prăjină plină de sânge, probabil arma crimei”), «У девочки было вырезано сердце, по всей видимости ножом» („Fetița avea inima extrasă, probabil cu un cuțit”) ș.a. Totodată, se cere menționat faptul că o atenție deosebită în conceperea discursului se acordă detaliilor de comitere a crimei: «Недолго думая, задушил обезумевшую от ужаса женщину бельевой веревкой» („Fără să se gândească mult, a strangulat-o pe femeia înnebunită de spaimă cu o frânghie”), «Голова погибшего была буквально разможена многочисленными ударами от тупого предмета. На шее затянут шнур от электроприборов, а в ухо была воткнута вязальная спица» („Capul victimei era strivit prin multiple lovituri cu un corp contondent. Gâtul îi era înfășurat cu un șnur electric, iar în ureche i-a fost băgată o andrea”) etc. De obicei, în contexte în care se recurge la tehnica detaliului concret pot fi atestate și figuri de stil în scopul de a amplifica expresivitatea limbajului, de exemplu, parafraza: «Я покончил бы с собой, пусть меня научат» („M-aș sinucide, învățați-mă cum”), sau antonomaza: «новые Раскольниковы» („noi Raskolnikov”), «новый ворошиловский стрелок» („noul lunetist al generalului Voroișilov”), «неудачный Отелло» („un Otello nereușit”).

Spațiul de manifestare a unităților lingvistice plasate în contexte ce denotă violența se extinde și dincolo de conținuturile propriu-zise ale programelor, acestea putând fi observate și în titulatura edițiilor, având scopul de a atrage atenția și de a suscita interesul pentru vizionare al telespectatorilor. Exemplificăm în cele ce urmează cu câteva titluri ale edițiilor emisiunii „Anchetau cazul...cu Leonid Kanevsky” (NTV): «Господин отравитель» („Domnul ucigaș”), «Билет в преисподнюю» („Bilet în iad”), «Маска смерти» („Masca morții”), «Влюбленный маньяк» („Un ucigaș în serie îndrăgostit”), «Убить в полнолуние» („Omor într-o noapte cu lună plină”), «Метатели ножей» („Aruncătorii de cuțite”), «Абсолютное зло» („Răul absolut”) ș.a. Este evident că aderența la spectacular este inerentă pentru acest tip de programe care „vând emoții la un preț foarte bun” [5, p.202]. Fapt pentru care și sunt realizate în formă de show-uri senzaționale ce satisfac cererea telespectatorilor pentru „reprezentare teatrală” [6]. În acest context, subscriem la spusele cercetătorului C.Cannon că aceste modalități de prezentare veridică a informației pe bune s-a transformat într-o „teroare” [7, p.17] care șochează mai mult decât evenimentele care se produc în realitate și care sunt propriu-zis protagoniste ale reportajelor.

Discursurile ce însoțesc conținuturile cu caracter violent sunt inserate și în contexte umoristice, în cazurile în care acțiunile de violență comise nu comportă un caracter grav, ireversibil. La această tehnică de organizare a discursului se recurge când jurnalistul – autor sau reporter – vrea să ia în zeflema infractorul, demonstrând o ușoară ironie față de acesta sau față de situația creată. În programele cu tematică criminală deseori se face uz de plasarea discursului în context umoristic. Iată câteva exemple: «Необычному преступнику и почет особый» („Unui criminal deosebit și o primire aleasă”), «Генерал поддельный, но удостоверение настоящее» („Un general fals cu certificat veritabil”), «Не бросил своего боевого друга в беде и набросился на обидчика своим естественным оружием – бутылкой» („Nu și-a lăsat prietenul la ananghie și s-a năpustit asupra atacatorului cu propria armă – cu sticla”), «Гуляли так, что дом рухнул» („Așa au petrecut încât s-a surpat casa”), «В драке дед Матвей оказался слабее, теперь молодого соперника ищет милиция. А девушка осталась

в избе у Матвея, видимо кулаки у мужчины не самое главное. Значит есть еще у ветерана порох в пороховнице» („Moșul Matvei a pierdut lupta, acum tânărul rival este dat în căutare. Iar fata a rămas în căsuța moșului, pe semne că la bărbat nu pumnii sunt cel mai principal. Deci, mai are veteranul praf în pușcă) ș.a.

În mod evident, la redactarea discursului verbal autorii acordă o atenție semnificativă exploatării procedeelelor stilistice, responsabile de artistismul și expresivitatea expunerii. În descrierea detaliilor se mizează mult pe fetișizarea mijloacelor de expresie, prin apelul frecvent la proverbe și la unități frazeologice, precum și la jargoane și la unități argotice, a căror utilizare este argumentată prin însăși tematica programelor. Totodată, prezentarea detaliilor prin prisma umorului este, în accepțiunea noastră, un procedeu utilizat în mod intenționat, pentru a distra atenția telespectatorului de la gravitatea întâmplării; or, umorul distinge și relaxează. Evenimentele devin, în conștiința telespectatorului, mai puțin dramatice decât sunt în realitate, iar predilecția pentru vizionarea a astfel de programe crește.

În concluzie, subliniem că emisiunile cu conținut criminalistic constituie o sursă de violență. Emisia difuzorilor locali este monopolizată primordial de filme și seriale străine ce pătrund în sfera autohtonă a audiovizualului pe calea retransmisiei. O particularitate specifică a programelor cu conținut documentar, orientate pe mediatizarea violenței reale, este organizarea scenariilor după principiile artei cinematografice, în acest sens fiind utilizate procedee și tehnici de prezentare a discursurilor imagistic și verbal împrumutate de la arta filmului. Violența discursivă din emisiunile cu conținut criminalistic este situată în contextele de prevenire socială, de exaltare emoțională și umoristice.

Referințe:

1. GOLDSTEIN, J. *Why We Watch*. În: *Why We Watch: The Attractions of Violent Intertainment*. New York: Oxford University Press, 1998, p.212-227.
2. FESHBACH, S. The Catharsis Hypotesis and Some Consequences of Interaction With aggressive and neutral play objects. In: *Journal of Personality*, 1986, no.24, p.449-462.
3. ДОЛГИНА, Е., СИТНИКОВА, М. Криминальная журналистика: теоретический аспект. В: *Молодой ученый*, 2015, №7(87), с.111-114.
4. BAUDRILLARD, J. *Strategiile fatale*. Iași: Polirom, 1996. 216 p.
5. BOK, S. Violent Entertainment and Censorship. In: TORR, J.D.(ed.) *Violence in Film and Television*. San Diego: Greenhaven Press Inc., 2002, p.163-170.
6. ЗБЕРЕВА, В. Репрезентация и реальность. В: *Отечественные записки*, 2003, №4.
7. CANNON, C. Media Violence Increases in Society. In: WEKESSE, C.(ed.) *Violence in the Media*. San Diego: Greenhaven Press, 1995, p.17-24.

Date despre autor:

Ludmila RUSNAC, doctor în științe filologice, lector universitar, Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: rusnac.contacte@gmail.com

Prezentat la 04.01.2021